

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК [94(439.5)]:347.62

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.1>

Савуляк Р. В.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри історії держави, права та політико-правових учень
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПІДСТАВИ НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ У ШЛЮБНОМУ ПРАВІ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

Анотація. Стаття присвячена висвітленню закріплених у трьох цивільних кодексах Габсбурзької монархії (Йозефінському кодексі 1787 р., Цивільному кодексі для Галичини 1797 р. та Загальному цивільному уложенні Австрійської імперії 1811 р.) підстав недійсності шлюбу. Автором опрацьовано першоджерела, у т. ч. німецькомовний текст Йозефінського кодексу. Та, відтак, здійснено порівняльний аналіз відповідних норм названих кодексів.

У статті детально охарактеризовано такі підстави визнання шлюбу недійсним, як: 1) відсутність згоди внаслідок нездатності виявляти її (відтак, встановлено, що недійсними були шлюби божевільних і слабоумних, та малолітніх, а також неповнолітніх і обмежено дієздатних повнолітніх без згоди їхнього законного представника); 2) відсутність згоди внаслідок недостатності дійсної згоди (тобто, незаконні способи отримання згоди на укладення шлюбу, а саме шляхом залякування, викрадення, омани щодо особи майбутнього подружжя); 3) відсутність фізичної здатності до подружнього співжиття; 4) ув'язнення за тяжкий злочин; 5) перебування в іншому дійсному шлюбі; 6) наявність духовного сану або чернечої обітниці; 7) відмінність у вірі (а саме, недійсним був шлюб між християнами та особами нехристиянської віри); 8) кровна спорідненість (по висхідній та низхідній лініях, а також по бічній лінії до другого ступеня); 9) свояцтво (з родичами колишнього подружжя по висхідній та низхідній лініях, а також по бічній лінії до другого ступеня); 10) перелюб, вчинений сторонами поміж собою при перебуванні їх (обох чи одного з них) у попередньому шлюбі; 11) вбивство (чи замах на вбивство) попереднього подружжя.

Автором констатовано, що Йозефінський та т. зв. Галицький кодекси передбачали аналогічний, як і в Уложенні, перелік підстав недійсності шлюбу, за винятком засудження до тяжкого кримінального покарання.

Ключові слова: підстави недійсності шлюбу, Йозефінський кодекс 1787 р., Цивільний кодекс для Галичини 1797 р., Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р., шлюбне право, Габсбурзька монархія.

Savuliak R. V. Grounds of invalidity of marriage in the matrimonial law of the Habsburg monarchy at the end of the 18th – at the beginning of the 19th century

Abstract. The article is devoted to highlighting the grounds for invalidity of marriage enshrined in three civil codes of the Habsburg Monarchy: the Josephine Code of 1787, the Civil Code for Galicia of 1797 and the General Civil Code of the Austrian Empire of 1811. The author elaborated primary sources, including the German-language text of the Josephine Code. Therefore, a comparative analysis of the relevant norms of the mentioned codes was carried out.

The article describes in detail the grounds for invalidating a marriage, such as: 1) lack of consent due to the inability to express it (therefore, it was established that marriages of insane and demented people, minors, as well as minors and adults with limited legal capacity without the consent of their legal representative were invalid); 2) lack of consent due to insufficient valid consent (that is, illegal methods of obtaining consent to enter into marriage, namely by intimidation, kidnapping, delusion about the identity of the future spouse); 3) lack of physical capacity for marital cohabitation; 4) imprisonment for a serious crime; 5) staying in another valid marriage; 6) the presence of a spiritual rank or monastic vow; 7) difference in faith (namely, marriage between Christians and persons of non-Christian faith was invalid); 8) blood relationship (in the ascending and

descending lines, as well as in the lateral line up to the second degree); 9) consanguinity by law (with relatives of the former spouse on the ascending and descending lines, as well as on the side line up to the second degree); 10) adultery committed by the parties between themselves while they (both or one of them) were in a previous marriage; 11) murder (or attempted murder) of a previous spouse.

The author stated that Josephine and Galician codes provided for a similar list of grounds for invalidity of marriage, as in the Code, with the exception of a conviction for a severe criminal penalty.

Key words: *grounds of invalidity of marriage, Josephine Code of 1787, Civil Code for Galicia of 1797, General Civil Code of the Austrian Empire of 1811, matrimonial law, Habsburg monarchy.*

Вступ. Західноукраїнські землі перебували у складі Австро-Угорської монархії упродовж 1772-1918 рр., тож очевидно, що шлюбне право Габсбурзької монархії здійснило певний вплив на становлення сучасного сімейного права України. Притому наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Австрійській імперії було укладено аж три цивільні кодекси, котрі регламентували шлюбне право, зокрема визначали підстави визнання шлюбу недійсним. Так, Йозефінський кодекс 1787 р. (у вигляді його першої частини «Про особове право»), котрий був чинним у Габсбурзькій імперії упродовж 25 р. (до впровадження Австрійського цивільного уложення 1811 р.) та в Галичині упродовж 10 р. (до поширення там т. зв. Галицького кодексу), врегулював такі підстави у третьому розділі «Про права подружжя» (§ 5-23, 28-32, 43-46) [1; 2, с. 80-85, 87-88]. Надалі діючий у Галичині упродовж 15 р. Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. закріплював означені підстави теж у третьому розділі «Про права подружжя» першої частини (§ 64-78, 99-100) [3, с. 41-43, 46]. І, врешті, запроваджене на зміну Йозефінському (надалі – ЙК) і Галицькому (надалі – ГК) кодексам Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. (надалі – Уложення) присвятило підставам недійсності шлюбу ст. 48-68 і 100-101 у главі 2 «Про шлюбне право» частини першої «Про право осіб» [4, с. 1031-1033, 1035-1036].

Оскільки Уложення діяло на західноукраїнських землях і після розпаду Австро-Угорської монархії, а саме: в Галичині, анексованій Польщею, – до 1933 р., в Буковині, захопленій Румунією, – до 1938 р., у Закарпатті, приєднаному до Чехословаччини, – до 1939 р., то, безсумнівно, воно мало вагомий вплив на розвиток українського сімейного права. Більше того, воно вже понад 200 р. і дотепер чинне, з відповідними змінами і доповне-

ннями, в Австрії. А тому, на наше переконання, є актуальним врахування його позитивного досвіду, перевіреного часом, сучасною українською наукою сімейного права.

Разом з тим, попри перебування західноукраїнських земель у складі Габсбурзької монархії упродовж майже 150 р., австрійське шлюбне право, а зокрема встановлені ним підстави недійсності шлюбу, фактично майже не досліджувалися українськими вченими. Отож, у статті маємо на меті детально розглянути передбачені трьома згаданими кодексами підстави визнання шлюбу недійсним. Притому, зважаючи на історико-правову значущість та актуальність саме Уложення, нами розкрито передусім і головню його норми з означеного питання, шляхом проведення порівняльного аналізу їх із відповідними нормами ЙК і ГК. У цьому контексті слід наголосити, що нами вперше в українській історико-правовій науці виявлено німецькомовний текст ЙК та здійснено його переклад, а відтак, представлено зміст його як шлюбних норм загалом, так і положень про підстави недійсності шлюбу зокрема [5]. Крім того, оскільки зміст ГК доволі мало досліджений сучасною історико-правовою наукою, очевидно, є актуальним ознайомлення з його розумінням підстав недійсності шлюбу. Більше того, з огляду на те, що текст Уложення в українській науці представлений лише у вигляді російськомовного перекладу Г. Вербловського, здійсненого ще у 1884 р., то, безперечно, особливо доцільним і значущим вважаємо викладення постатейно норм його україномовного тексту, а саме змісту їхніх положень щодо підстав недійсності шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Уложення визначало підстави недійсності шлюбу, закріплюючи низку перешкод до укладення шлюбу, а саме: 1) відсутність згоди – а) внаслідок нездатності виявляти її; б) внаслідок

недостатності дійсної згоди; 2) відсутність здатності до досягнення мети шлюбу – а) фізичної здатності; б) моральної здатності внаслідок – засудження до тяжкого кримінального покарання; наявності дійсного подружнього союзу; священства або духовної обітниць (Weihe oder Gelübde); відмінності у вірі (Religionsverschiedenheit); спорідненості; свояцтва; перелюбу (Ehebruch); вбивства попереднього подружжя (ст. 48-68) [4, с. 1031-1033].

Висвітliamo цей перелік перешкод до укладення шлюбу детальніше. Так, за Уложенням, відсутність згоди внаслідок нездатності виявляти її (ст. 48-54) [4, с. 1031-1032] полягала у наступному. Навіжені, божевільні, слабоумні та малолітні не могли укласти шлюбний договір (ст. 48). ГК теж передбачав аналогічну умову недійсності шлюбу – нездатність достовірно виражати свою волю; а тому божевільні і слабоумні, а також діти і неповнолітні не могли укласти шлюб (§ 64) [3, с. 41]. ЙК закріплював, що все, що перешкоджало вільній згоді, перешкоджало і дійсності шлюбного контракту; відтак, слабоумні і божевільні не могли вступати в дійсний шлюб (а, натомість, наприклад, глухонімі, які могли висловити свою згоду знаками, могли укласти шлюб) (§ 28) [1; 2, с. 84; 5, р. 184].

Зауважимо, що, відповідно до Уложення, неповнолітні, а також повнолітні, які з будь-яких підстав не могли самостійно вступати в законне зобов'язання (тобто були обмежені у дієздатності. – *Примітка Р. С.*) могли вступати у шлюб лише зі згоди їхнього батька. Якщо батько вже помер або нездатний бути представником (Vertreter) (тобто був недієздатним. – *Примітка Р. С.*), то для дійсності шлюбу вимагалось, разом з волевиявленням відповідного представника, також дозвіл суду (ст. 49) [4, с. 1031]. Фактично аналогічне положення щодо умови вступу неповнолітніх у шлюб закріплював і ГК, щоправда зазначалося, що у разі смерті батька згоду надавав дід по батьківській лінії, і лиш в разі смерті обох – представник (опікун. – *Примітка Р. С.*), а крім нього надавав дозвіл ще й суд (§ 76) [3, с. 43]. Ідентичну, як у ГК, вимогу щодо шлюбу неповнолітніх містив ЙК (§ 5 і 10) [1; 2, с. 80, 81; 5, р. 183].

Звернемо увагу, що, за Уложенням, для дійсності шлюбу неповнолітніх позашлюбних дітей також вимагався, разом із волевиявленням їхнього опікуна, дозвіл суду (ст. 50) [4, с. 1031]. Неповнолітньому іноземцю, який бажав одружитися в Австрії і не міг подати необхідного дозволу, місцевий (Hierländisches) суд, якому іноземець був би підвідомчий за своїм станом та місцем перебування, призначав представника, зобов'язаного оголосити суду про свою згоду або незгоду на укладення шлюбу (ст. 51). Передбачалося, що якщо неповнолітньому або опікуваному (Pflegebefohlener) відмовлено у дозволі одружитися, вони мали право звернутися за сприянням до суду (ст. 52). Аналогічне право надавав їм і ГК (§ 77) [3, с. 43]. Варто відзначити, що ЙК наділяв таким правом звернення до суду значно ширше коло осіб: того з наречених, хто не отримав згоди батька/діда та другого з наречених, а також її/його батька чи опікуна (§ 6). Більше того, якщо в разі смерті батька/діда опікун не бажав давати згоду або звертатися до суду згідно з § 6, то сам неповнолітній або інші особи від його імені могли звернутися до суду за дозволом на шлюб (§ 11) [1; 2, с. 80, 81; 5, р. 183].

Слід зацентувати, що законними підставами для відмови у згоді та дозволі на укладення шлюбу неповнолітніми були, як в Уложенні (ст. 53) [4, с. 1031], так і в ГК (§ 78) [3, с. 43]: недостатність необхідного доходу (Einkommen), доведена чи загальновідома погана поведінка (у ГК – звички. – *Примітка Р. С.*), заразливі хвороби чи перешкоджаючі меті шлюбу недуги того, з ким особа бажала одружитися.

Відзначимо, що ЙК детальніше регламентував розгляд судом клопотання про дозвіл на шлюб. Так, якщо після допиту батька/діда суд визнавав причину відмови вагомою, то теж повинен був відмовити в укладенні шлюбу. Якщо ж батько/дід не міг назвати важливу причину своєї відмови, то суд повинен був спробувати переконати його дати свою згоду; а в разі все-таки категоричної відмови батька, суд мав надати згоду на шлюб ex officio. При тому шлюб, укладений з дозволу суду, мав повну дійсність та у подальшому не повинен був завдавати шкоди правам дітей такого

подружжя (§ 7). Якщо ж неповнолітній одружувався без згоди батька/діда або всупереч його чіткій забороні, без звернення за дозволом до суду, або навіть після відмови суду, то шлюб вважався повністю недійсним і не мав жодних правових наслідків (§ 8). Натомість, шлюб повнолітніх, навіть якщо він укладений без або проти згоди батька/діда, вважався дійсним. Але якщо причина відмови батька/діда буде визнана судом обґрунтованою, то батько не лише повністю звільнявся від будь-яких зобов'язань щодо своєї дитини, а й мав право позбавити її спадщини (§ 12) [1; 2, с. 80, 81; 5, р. 183].

За Уложенням, відсутність згоди внаслідок недостатності дійсної згоди (ст. 55-59) [4, с. 1032] полягала у наступному. Не мала законної сили згода на укладення шлюбу, отримана шляхом залякування особи. При тому, чи мав страх особи вагомні підстави, визначалося залежно від ступеня ймовірності небезпеки, а також за фізичними і душевними властивостями особи, якій були адресовані погрози (ст. 55). ГК подібно визнавав недійсною згоду, здобуту навмисно шляхом сили чи страху (тобто погрози. – *Примітка Р. С.*) (§ 65) [3, с. 42]. ЙК теж передбачав, що дійсність шлюбу виключалася, якщо згода була вимушена через страх і насильство (§ 31) [1; 2, с. 85; 5, р. 184].

Відповідно до Уложення (ст. 56), як і ГК (§ 65) [3, с. 42] та ЙК (§ 21) [1; 2, с. 83; 5, р. 183], також була недійсною згода, дана викраденою особою, якщо вона після такої згоди все ще не звільнена.

Особливу увагу привертає положення як Уложення (ст. 57), так і ГК (§ 65) [3, с. 42] про те, що недійсною визнавалася згода на укладення шлюбу, дана внаслідок омани (*Irrthum*) (помилки, хибності, хибного трактування. – *Примітка Р. С.*) щодо особи майбутнього подружжя. ЙК теж вказував, що шлюбний договір вважався недійсним в разі помилки в особі, з якою було укладено шлюб; проте, помилка в якостях особи не перешкоджала дійсності шлюбного контракту, якщо вони не змінювали всю природу особи або якщо ця помилка не була наслідком омани, вчиненої іншою стороною (§ 29) [1; 2, с. 84; 5, р. 184].

Слід вказати, що під такою оманою, помилкою щодо особи майбутнього подружжя австрійський законодавець розумів, зокрема, вагітність дружини від іншого чоловіка. Так, за Уложенням, якщо після укладення шлюбу чоловік виявляв, що дружина вже вагітна від іншого, він міг вимагати, щоб шлюб був оголошений недійсним (ст. 58). Аналогічну норму містив і ГК (§ 66). Тотожну умову встановлював і ЙК, регламентуючи, що, відповідно до зазначеного у § 29 про помилку в особі, недійсним визнавався шлюб, якщо жінка на момент його укладення була вагітна від третьої особи і її майбутній чоловік не знав про це (§ 30) [1; 2, с. 85; 5, р. 184]. Варто зауважити, що ГК, на відміну від Уложення, передбачав випадки, коли чоловік позбувався свого права оскаржити дійсність шлюбу, а саме: 1) якщо чоловік проживав зі своєю дружиною, знаючи про цю вагітність (подібно, § 30 ЙК визнавав шлюб недійсним лише в разі необізнаності чоловіка про таку вагітність. – *Примітка Р. С.*); 2) якщо чоловік одружився із вдовою, яка, як згодом з'ясувалося, була вагітною, – раніше одинадцятого місяця з моменту її вдовства (§ 66) [3, с. 42].

Звернемо увагу, що, за Уложенням, всі інші помилки (омани, хиби. – *Примітка Р. С.*) подружжя, а також їхні очікування щодо презюмованих або навіть обговорених ними умов, котрі не здійснилися, не перешкоджають дійсності шлюбного договору (ст. 59). ГК також встановлював, що всі інші справжні чи надумані помилки подружжя не впливали на дійсність шлюбу (§ 67) [3, с. 42]. Зауважимо, що ЙК ще не закріплював такого положення. Натомість, ЙК наголошував, що лише сторона, яка зазнала помилки або страху чи примусу, мала право оскаржити шлюб як недійсний. Разом з тим, вона втрачала таке право, якщо після виявлення помилки чи вже минулого страху чи примусу виявляла свою згоду на цей шлюб прямо чи шляхом добровільного продовження подружнього співжиття (§ 32) [1; 2, с. 85; 5, р. 184].

Стосовно відсутності фізичної здатності до досягнення мети шлюбу Уложення передбачало наступні умови. Постійна нездатність до виконання подружнього обов'язку становила перешкоду до шлюбу, якщо вона

вже існувала на момент укладання шлюбного договору. Натомість, лише тимчасова нездатність або виникла вже в час існування шлюбу, навіть невиліковна, нездатність не тягнули за собою розірвання подружнього союзу (ст. 60) [4, с. 1032]. Ідентичне положення щодо такої природної перешкоди для шлюбу, як фізична неспроможність виконувати подружній, містив і ГК (§ 68) [3, с. 42]. ЙК акцентував, що, оскільки головним і найважливішим обов'язком подружжя є подружнє співжиття, відтак, якщо було встановлено, що один із подружжя не може виконати цей обов'язок через неспроможність, то інший з подружжя мав право подати позов про визнання шлюбу недійсним (§ 43). Надалі якщо виявлялися достовірні ознаки подружньої неспроможності, причому незалежно від того, існувала вона взагалі чи тільки щодо другого з подружжя, шлюб мав бути визнаний недійсним (§ 45). Аналогічно до Уложення і ГК, ЙК регламентував, що, якщо було виявлено, що імпотенція є лише тимчасовою і можна використати відповідні засоби протидії їй, то позов мав бути відхилений. А також, як і за Уложенням і ГК, шлюб не міг бути розірваний, якщо неспроможність не існувала на момент шлюбу, а була спричинена хворобою чи іншими нещасними випадками під час шлюбу (§ 46) [1; 2, с. 87-88; 5, р. 184].

Крім того, Уложення закріплювало вимогу, що для підтвердження попередньої і постійної нездатності до виконання подружнього обов'язку, мало бути проведено дослідження обізнаними людьми, зокрема досвідченими лікарями і хірургами, та, з огляду на обставини, повитухами (ст. 100) [4, с. 1035-1036]. Тотожне положення щодо доказів такої стійкої нездатності сторони подружжя компетентними фахівцями встановлював і ГК (§ 99) [3, с. 46]. ЙК теж наголошував, що у разі таких позовів суд не повинен задовольнятися тим фактом, що неспроможність іншої сторони, про яку стверджує позивач, визнається цією стороною в суді; натомість, істинність відповідної нездатності завжди повинна перевірятися досвідченими лікарями, хірургом чи акушеркою (§ 44) [1; 2, с. 87-88; 5, р. 184]. Притому Уложення передбачало, що якщо неможливо

було достовірно визначити, чи ця нездатність постійна, чи лише тимчасова, то подружжя було зобов'язане жити разом ще упродовж одного року, і якщо нездатність увесь цей час тривала, то шлюб оголошувався недійсним (ст. 101) [4, с. 1036]. ГК (§ 100) [3, с. 46] і ЙК (§ 45) [1; 2, с. 87-88; 5, р. 184] містили майже ідентичну вказівку, проте обидва Кодекси вимагали продовження подружнього співжиття упродовж трьох років.

Уложення регламентувало, що злочинець, засуджений до найтяжчого або тяжкого тюремного ув'язнення (Kerkerstrafe), не міг одружуватися з дня оголошення йому вироку і упродовж усього часу відбування ним покарання (ст. 61) [4, с. 1032]. Варто наголосити, що ні ЙК, ні ГК не визначали такої умови недійсності шлюбу.

Відповідно до Уложення, чоловік міг перебувати у шлюбі у поточний момент лише з однією дружиною, а дружина тільки з одним чоловіком. Особа, яка раніше вже перебувала у шлюбі і забажала знову вступити у шлюб, мала законним чином довести, що шлюб припинено, тобто, що подружній союз повністю розірваний (ст. 62) [4, с. 1032]. Ідентичне положення містив і ГК (§ 69) [3, с. 42]. ЙК теж регламентував заборону на вступ у другий шлюб вже перебуваючих у шлюбі сторін подружжя; якщо ж такий другий шлюб все-таки був укладений, він вважався недійсним (§ 15) [1; 2, с. 82; 5, р. 183].

Уложення (ст. 63) [4, с. 1032], як і ГК (§ 73) [3, с. 42] встановлювали, що духовні особи, які вже отримали найвищі ступені священства, а також ченці (Ordenspersonen) обох статей, які дали урочисту обітницю безшлюбності (целібату. – *Примітка Р. С.*), не могли укладати дійсних договорів про шлюб. ЙК теж містив схоже положення про те, що стосовно неможливості духовенства одружитися, пов'язаної з прийняттям релігійних обітниць, залишаються незмінними існуючі в Католицькій Церкві умови (§ 25) [1; 2, с. 84].

Австрійський законодавець закріплював, як в Уложенні (ст. 64) [4, с. 1032], так і в ГК (§ 72) [3, с. 42] та в ЙК (§ 14) [1; 2, с. 82; 5, р. 183], що не могли укладатися дійсні договори про шлюб між християнами та особами нехристиянської віри.

Згідно з Уложенням, не міг бути укладений дійсний шлюб між родичами по висхідній та низхідній лініях, а також по бічній лінії – між повнорідними (мають спільних батька і матір. – *Примітка Р. С.*) і неповнорідними (*voll und halbbürtige*) (єдинокровні – мають спільного батька, але різних матерів; та єдинокровні – народжені від однієї матері, але від різних батьків. – *Примітка Р. С.*) братами і сестрами, між двоюрідними братами і сестрами, а також з дядьком і тіткою з боку батька та матері, причому незалежно, чи походить спорідненість від законного чи від позашлюбного народження (ст. 65) [4, с. 1032]. Аналогічні положення щодо недійсності шлюбу родичів містив і ГК, причому до вказаного переліку він додавав також зведених братів і сестер (зведеними братами і сестрами є діти обох із подружжя від їхнього попереднього шлюбу, тобто між ними нема біологічної спорідненості, але вони вважаються родичами внаслідок нового шлюбу їхніх, з одного боку, батька та, з іншого боку, матері. – *Примітка Р. С.*) (§ 70) [3, с. 42]. ЙК поширював заборону на шлюб на коло родичів (§ 17 і 18) [1; 2, s. 82-83; 5, p. 183], ідентичне, як в Уложенні.

За Уложенням, перешкода до шлюбу внаслідок свояцтва полягала у тому, що особа не могла одружитися зі згаданими в ст. 65 родичами свого колишнього чи покійного подружжя (ст. 66) [4, с. 1033]. Тотожне положення щодо свояцтва закріплював і ГК, причому, слід відзначити, що він роз'яснював причину встановлення законодавцем такого обмеження на шлюб між свояками: подружжя відповідно до постулату сімейного права вважається однією особою, а тому навіть, якщо подружній союз розривається, колишні чоловік і дружина не можуть одружуватися з родичами одне одного в наведених заборонених ступенях споріднення (§ 71) [3, с. 42-43]. ЙК, подібно до ГК і Уложення, теж містив заборону на шлюб з вказаними в § 17 і 18 родичами колишнього подружжя (§ 19); однак, передбачав, що якщо в певному конкретному випадку існували дуже важливі причини доцільності такого шлюбу, то відповідне рішення приймав суверен (§ 20) [1; 2, s. 83; 5, p. 183].

Як Уложення (ст. 67) [4, с. 1033], так і ГК (§ 74) [3, с. 43] та ЙК (§ 22) [1; 2, s. 83; 5, p. 183] визнавали недійсним шлюб між двома особами, які раніше вчинили один з одним перелюб. Щоправда, за Уложенням (ст. 67) і ГК (§ 74), перелюб мав бути доведений ще до укладення шлюбу. Притому ГК зазначав, що доведення мало бути здійснене рішенням суду або за заявленими в передбаченому законом порядку свідченнями (§ 74); а ЙК вказував, що перелюб мав бути підтверджений судом (§ 22).

Уложення (ст. 68) [4, с. 1033], як і ГК (§ 75) [3, с. 43] передбачали, що якщо дві особи, хоч і без попереднього перелюбу, обіцяли одна одній одружитися, і якщо для досягнення цієї мети хоча б одна з них посягнула на життя подружжя, котрий перешкоджав їхньому шлюбу, то між ними не міг бути укладений дійсний шлюб, навіть якщо вбивство не було скоєно, а відбувся лише замах. Зверну увагу, що ЙК визнавав перешкодою для дійсного шлюбу виключно вбивство однієї зі сторін подружжя, а не замах на життя; причому незалежно, чи вбивство було здійснене тим, хто прагнув вступити у шлюб з іншою стороною подружжя, чи іншою особою за його підмовництвом, чи здійснене за згодою тієї іншої сторони подружжя, чи навіть без її волі та відома (§ 23) [3; 4, s. 83; 4a, p. 183].

Висновки. З огляду на проведений порівняльний аналіз підстав визнання шлюбу недійсним, регламентованих трьома цивільними кодексами Габсбурзької імперії, можемо констатувати, що австрійський законодавець закріплював такі підстави недійсності шлюбу: 1) відсутність згоди внаслідок нездатності виявляти її (тобто, недійсними були шлюби божевільних і слабоумних, та малолітніх, а також неповнолітніх і обмежено дієздатних повнолітніх без згоди їхнього законного представника); 2) відсутність згоди внаслідок недостатності дійсної згоди (тобто, незаконні способи отримання згоди на укладення шлюбу, а саме шляхом залякування, викрадення, омани особи майбутнього подружжя); 3) відсутність фізичної здатності до подружнього співжиття; 4) ув'язнення за тяжкий злочин; 5) перебування в іншому дійсному шлюбі; 6) наявність духовного сану або чернечої

обітниці; 7) відмінність у вірі (а саме, недійсним був шлюб між християнами та особами нехристиянської віри); 8) кровна спорідненість (по висхідній та низхідній лініях, а також по бічній лінії до другого ступеня); 9) свояцтво (з родичами колишнього подружжя по висхідній та низхідній лініях, а також по бічній лінії до другого ступеня); 10) перелюб; 11) вбивство (чи замах на вбивство) попереднього подружжя.

Можна підсумувати, що означені перешкоди до укладення шлюбу стосувалися таких двох чинників: а) передусім, категорій осіб, котрі не вправі укласти шлюб, а саме: 1) божевільні і слабоумні, та малолітні, а також неповнолітні і обмежено дієздатні повнолітні без згоди їхнього законного представника; 2) фізично нездатні до подружнього співжиття чоловіки-імпотенти та жінки; 3) ув'язнені за

тяжкий злочин; 4) вже перебуваючі у шлюбі; 5) духовні особи і ченці; 6) нехристияни з християнами; 7) кровні родичі; 8) свояки; 9) перелюбники – поміж собою; 10) вбивці (чи котрі вчинили замах на вбивство) попереднього подружжя; та б) незаконних способів отримання згоди на укладення шлюбу, а саме шляхом: 1) залякування; 2) викрадення; 3) омани особи майбутнього подружжя.

Слід наголосити, що ЙК і ГК передбачали аналогічний, як і в Уложенні, перелік підстав недійсності шлюбу, за винятком засудження до тяжкого кримінального покарання. А крім того, слід зауважити, що ЙК, на відміну від Уложення і ГК, визнавав перешкодою для дійсного шлюбу виключно вбивство однієї зі сторін подружжя, а не замах на життя; причому здійснене навіть без волі та відома іншої сторони подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Josephinisches Gesetzbuch (1787). URL: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/JGB20070429-rund18800woerter.htm>.
2. Josephinisches Gesetzbuch (JGS 591). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Jahrgang von 1785 bis 1786. Zweyte Fortsetzung (1786). *Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online*. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 71-130. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=jgs&datum=10030003&zoom=2&seite=00000071&ues=on&x=16&y=9>.
3. Цивільний кодекс Галичини, 1797: [проект Карла-Антоні Мартіні / передм. К. Нешвара; вступ В. А. Васильєва; пер. з нім.: М. Мартинюк, О. Павлишинець]. Івано-Франківськ: Вавилонська бібліотека; Юрид. компанія «Моріс Груп», 2017. 271 с.
4. Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1* / уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 1168 с. С. 1025-1149.
5. Savuliak Roman. Marriage law according to the Josephine code of 1787 and the reception of Roman law in its provisions. *Journal on European History of Law*. 2024. Volume 15, Issue 2. P. 175-187. URL: http://www.historyoflaw.eu/czech/JHL_02_2024.pdf.